

Gróf Teleki Pál és a német–jugoszláv krízis (1941)

Egy magyar államférfi és a délszláv állam összeomlásához vezető út

Tókéczki László emlékére, hálával

Bevezetés

Gróf Teleki Pál, XX. századi történelmünk egyik legkiválóbb miniszterelnökének személyes tragédiája és halála, továbbá Magyarország kényszerű belekeveredése az 1941 tavaszán kirobbanó német–jugoszláv krízisbe, valamint a délszláv állam kártyavárszerű összeomlásához vezető út történetének keresztény-konzervatív szemléletű újragondolása méltán számot tarthat az érdeklődésre. Témámat szeretném beleilleszteni a korabeli nemzetközi, ebben az esetben leginkább az európai korabeli történésekbe egy nagy történeti íven keresztül, és bizonyítani, hogy Magyarország a német–jugoszláv krízissel indult el azon a lejtőn, mely sorát mindinkább, de korántsem százszázalékosan a hitleri Harmadik Birodalomhoz kötötte.¹ Hangsúlyozni szeretném, hogy itt nem kényszerpályáról van szó, hanem „csak” megsokasodó, de vitathatatlanul filmdrámába illő történeti kényszerekről. Elemezni fogom gróf Teleki Pál halálának körülményeit, és rávilágítok, hogy látszólagos bonyolultsága ellenére, amelyet a miniszterelnök személye köré szövődő legendák napjainkig erősítenek,² jóval kézenfekvőbb és érthetőbb motívumok húzódnak meg a háttérben. Amellett török lándzsát, hogy gróf Teleki Pál önkezével vetett véget életének. Tömören és magvasan szeretném fölvezetni azt a drámát, amely ezekben az időkben, 1941 tavaszán végbementek, és nemcsak egy kiemelkedő államférfi, hanem a délszláv állam gyors összeomlásához és egy magyar szempontból kiemelkedően fontos, de akár más körülmények között is megvalósítható, és ebben az esetben kevésbé drámai revíziós sikerünkhöz, a Délvidék nagy részének az anyaországhoz való hazatéréséhez vezethetett volna.

ERDŐS MÁRTON (1981), PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola. Budapesten él.

1 Erdős 2017, 80.

2 Nyári 2015, 133.

Nemzetközi helyzetkép 1940/1941 fordulóján

A Führer – hosszas habozás, bizonytalanság és stratégiai dilemmázás után – ekkorra már elszánta magát arra, hogy megtámadja és szétszedi szövetségét, Sztálin szovjet-orosz világbirodalmát.³ Ezért stratégiai érdekei úgy kívánták, hogy a délkelet-európai és balkáni térségben stabilitás és nyugalom uralkodjék, hisz a hátát nem hagyhatta fedezetlenül.⁴ Olasz diktátortársa, és legfőbb szövetségese, Mussolini azonban nem bírt magával – beteges hiúságáról és becsvágyáról már nem is beszélve –, így az olasz katonai vezetés élénk ellenzése mellett lerohanta Görögországot – Hitler tudta nélkül.⁵ Kapitális fiasco lett a vége, és ahogy már egy korábbi dolgozatomban kifejtettem, a bátor görögök nemcsak elverték az olasz inváziós haderőt, hanem még az olasz ellenőrzés alatt álló Albánia közel felét is kiragadták a Duce kezéből.⁶ Görögországban ezzel párhuzamosan megjelent egy brit expedíciós haderő is.⁷ Hitler szempontjából nézve megérett a helyzet a német beavatkozásra. Mussolini baklövésai és szerencsétlenkedései ugyanis egész keleti vállalkozását veszélyeztették, és az angoloknak sem akart alkalmat adni, hogy tartósan megvessék a lábukat a kontinensen.⁸

A térségben ezen kívül volt egy olyan államalakulat, melynek helyzete rop-pant különös volt: Jugoszlávia. A délszláv államot a kiskorú II. Péter király helyett Pál régensherceg kormányozta, de már vészesen közeledett az az idő, mikor Péter nagykorúvá válván át fogja venni tőle Jugoszlávia kormányzását.⁹ Az országban már régóta tekintélyelvű királyi diktatúra volt.¹⁰ Említenem sem kell, hogy akárcsak a térség szinte összes államát, ezt az országot is vallási, etnikai és ebből kifolyólag kulturális, sőt civilizációs belső ellentétek szabdalták. Jugoszláviát a Nagy Háború (1914–1918) utáni békediktátumok sorozata tákolta össze abszolút nem egységes egésszé, olyan területeket forrasztva egyggyé, melyek sem gazdasági, sem vallási, sem etnikai, egyáltalán: semmiféle kapcsolatban nem voltak egymással. Ezt a politikai konglomerátumot egy idő után már csak királyi diktatúrával lehetett kormányozni és egyben tartani. Politikai-nemzetközi helyzete 1940/1941 fordulóján teljes mértékben bizonytalan volt, a korabeli politikai elit nem igazán tudta eldönteni, mi legyen az általános irányvonal. Hosszas hezitálás után egy konstruktív lépést tettek: örök barátsági szerződést kötöttek Magyarországgal 1940 decemberében, mely – ezt szeretném hangsú-

3 Cornelius 2015, 158–159.

4 Erdős 2017, 78.

5 Uo.

6 Uo.

7 Uo.

8 Uo.

9 Czettler 1997, 216.

10 Az 1934-ben horvát szeparatisták által meggyilkolt Sándor király vezette be. Ő volt az, aki 1929-ben Jugoszláviára keresztelte át az addigi Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot.

lyozni – a két ország közötti területi kérdéseket és a területi revíziót is nyitva hagyta a jövőt illetően.¹¹

Ennek folytán a Führer – ahogy már említettem – sürgősen szükségét érezte, hogy beavatkozzon a Balkánon. Hódoltatni kellett Görögországot is, amelynek az is részét képezte, hogy az angolokat késedelem nélkül kisöpörjék onnan. Mussolini megroggyant renoméját is helyre kellett állítani, a Führer nem tűrhette el ekkora presztízvesztést, hisz rossz fényt vetett volna rá is. A német diktátor azt sem akarta, hogy a britek fogást találjanak rajta, és zavart keltsenek a Balkánon, ahol mind a Führer, mind a Duce szerint semmi keresnivalójuk sem volt.

Magyarország helyzete 1940/41 fordulóján

Hazánkat illetően ez idő tájt a legfontosabb és legmesszebbre ható következményekkel járó külpolitikai aktus a már említett Jugoszláviával kötött örök barátsági szerződés volt. A tudós miniszterelnök és államférfi, gróf Teleki Pál egy újabb nagyobb fegyverténye, hogy Magyarország *nem hadviselő* státusát megőrizze, és a Nyugat felé legalább egy ablakot nyitva hagyjon. Mellette ennek az eseménynek a tető alá hozásában a miniszterelnöknek és gróf Csáky István külügyminiszternek volt kulcsszerepe.¹² Tagadhatatlan, és a korabeli forrásokból is az derül ki, hogy ez a Harmadik Birodalomnak sem volt ellenére, a Wilhelmstrasse ugyanis 1940 óta udvarolt Jugoszláviának a *modus vivendi* keresve a délszláv államalakulattal.¹³ A mögötte meghúzódó német motívumok az ő nézőpontjukból nyilvánvalók voltak: stabilitás és nyugalom a Balkánon. Ez még fontosabbá vált, amikor a Führer eldöntötte, hogy helyrerakja a renitens görögöket, és megsegíti olasz szövetségését, ahogy már említettük. A játszmába Bulgáriát is be kellett vonni, amely nem volt nehéz feladat, ugyanis III. Borisz cár és a bolgár vezető réteg maximálisan csábítható volt görög területekkel, amelyekről a bolgárok úgy gondolták, hogy őket illeti.¹⁴ Továbbá Bulgária kiváló felvonulási terepet kínált a Wehrmacht haderőinek felvonulásához Görögország ellen.

Visszatérve Jugoszláviára, a Magyarországgal megkötött örök barátsági szerződés a gyalázatos trianoni békediktátumban elszakított Délvidék sorsát, amely a délszláv államhoz került, a területi revízió tekintetében nyitva hagyta,¹⁵ és ha a történelem folyása másként alakul, akár békés megegyezés is létrejöhetett volna a két állam között. Nevezetesen arról van szó, hogy a jugoszláv vezetés

11 Macartney 2006, 578–579.

12 Czettler 1997, 215.

13 Dombrády-Tóth 1987, 172–173; Czettler 1997, 218.

14 Shirer 1995, 507–508.

15 Czettler 1997, 224–225.

nyitottnak mutatkozott arra, hogy a jövőben esetleg kétoldalú tárgyalásokkal juttat vissza régi magyar területeket hazánkunk.¹⁶ Szó sem volt tehát arról, hogy az örök barátsági szerződéssel Magyarország lemondott volna a területi revízióról.

Ami pedig gróf Teleki Pál miniszterelnököt illeti, legalább annyira fontos volt számára – és megjegyzem, elsőrendű magyar érdek is volt –, hogy a nyugati hatalmak iránt is legyen egy biztosíték, amely Magyarország nem hadviselő státusát is megerősítette.

A német–jugoszláv dráma kezdetei. A Harmadik Birodalom szirénhangjai Jugoszlávia felé

A Führer előtt 1941 kora tavaszán már elsőrangúvá vált a feladat, hogy a jugoszláv ügyet tisztába tegye.¹⁷ Tudni kell, hogy Pál régensherceg és a délszláv vezető réteg egy része már régóta szívesen megegyezett volna a németekkel.¹⁸ Viszont tekintettel kellett lenniük az országra, elsősorban a közvélemény szerb részének ezzel kapcsolatos – hogy finoman fogalmazzunk – erőteljes averzióira.¹⁹ A szerb közvélemény nem igazán kért a Harmadik Birodalom kegyeiből.²⁰ A horvát közvélemény már sokkal barátságosabb húrokat pengetett a németek előtt egy esetleges függetlenség hátsó gondolatával.²¹

Az tény, hogy a Führer ebben az időben megígérte a jugoszláv vezetésnek, hogy Németország – barátságos délszláv hozzáállás esetén, továbbá ha nyugton maradnak – garantálja Jugoszlávia határait, ami figyelembe véve a korabeli nemzetközi és balkáni helyzetet, nagy szónak számított.²² A Vezér ezek után arra vállalkozott, hogy belecámbózza ezt az államkonglomerátumot a Háromhatalmi Egyezménybe, és ezzel pontot is üggy végére.²³

Az igazi dráma azonban csak ezután következett, és a felvonásait tekintve gyors egymásutánban. Ennek következtében a magyar vezető réteg válaszáig elé került, gróf Teleki Pál élete pedig feloldhatatlan dilemmája következtében személyes tragédiába torkollott, így Magyarország elveszítette egyik legkiválóbb miniszterelnökét.

1941. március 25-én a Führer magához rendelte Cvetković jugoszláv miniszterelnököt és külügyminiszterét, Cincar-Markovićot, akik Pál régensherceg

16 Uo.

17 Shirer 1995, 508.

18 Kershaw 2004, 321; Nyári 2015, 47.

19 Evans 2013, 156.

20 Uo.

21 Uo.

22 Cornelius 2015, 160.

23 Evans 2013, 156.

áldásával csatlakoztatták a délszláv államot a Háromhatalmi Egyezményhez.²⁴ Jugoszlávia vezetése arra is ígéretet kapott, hogy a görögországi német hadműveletek befejezése után az ország megkapja a görög Szaloniki kikötővárosát és környékét,²⁵ ami egyébként egyáltalán nem volt rossz ajánlat, hisz Jugoszlávia így kijáratot nyert volna az Égei-tengerre és közvetve a Földközi-tengerre is. Mindenesetre Cvetković miniszterelnök és kísérete komoly balsejtelmekkel utaztak vissza Belgrádba, amelyek – mint hamarosan kiderült – maximálisan megalapozottak voltak.²⁶

A szerb közvéleményt már régóta irritálta a németeknek barátságosabb hírokat pengető horvát szándék az ország vezetésére.²⁷ A jugoszláv hadsereg szerb tisztjei is mozgolódni kezdtek. A pohár a Háromhatalmi Egyezményhez való jugoszláv csatlakozással betelt. 1941. március 27-én a hadsereg – lázadó szerb tisztek vezetésével – mindenestül elsöpörte a vezető garnitúrát, Pál régensherceget is megfosztották hatalmától, aki elmenekült az országból. Királlyá kiáltották ki a kiskorú II. Pétert. Új kormány alakult Dušan Simović tábornok vezetésével.²⁸ Az egyik első lépése az volt a miniszterelnöknek, hogy sürgősen egyezményt írt alá a Szovjetunióval, ami pedig Sztálint illeti, ő kapva kapott az újabb alkalmon, hogy ezzel is megerősítse balkáni és délkelet-európai igényeit.²⁹ Bár igaz, hogy az új jugoszláv vezetés a Háromhatalmi Egyezményt sem mondta föl,³⁰ sőt arra is tettek egy meglehetősen bátortalan kísérletet, hogy a hitleri Harmadik Birodalmat ne hergeljék tovább.³¹ A Führer viszont már torkig volt Jugoszláviával.

Magyarország a hitleri Harmadik Birodalom árnyékában

Ezen a történelmi ponton, vagyis 1941. március végén Magyarország és gróf Teleki Pál miniszterelnök súlyos válaszut elé került, ahogy már szó esett róla. Ez volt az első alkalom, hogy a német megszállás réme Damoklész kardjaként lebegett hazánk felett, ami ezután állandósult.³² Ha abból indulunk ki, hogy a görögországi német hadjárat kapcsán Jugoszlávia az első engedetlenségére a Führer pusztító haragját vonta magára, amely aztán ahhoz vezetett, hogy ezt az országot is összeűzsa, vajon mi történt volna, ha gróf Teleki Pál miniszterelnök

24 Czettler 1997, 269.

25 Macartney 2006, 603.

26 Ullein-Reviczky 1993, 80–81

27 Evans 2013, 156.

28 Cornelius 2015, 160–161.

29 Erdős 2017, 79; Cornelius 2015, 164.

30 Cornelius 2015, 161.

31 Uo.

32 Ullein-Reviczky 1993, 82–84.

kerék perccel megtagadja a német csapatok átvonulását Magyarországon, sőt, a Jugoszláviával kötött örök barátsági szerződésre hivatkozva kategorikusan azt is kizárja, hogy a Magyar Honvédség közreműködjön ebben a vállalkozásban? Egyértelmű, hogy a Führer rövid úton elkészítteti a Magyarország elleni hadműveleti tervet, és szintén rövid úton hazánkat is összeűzta. Ez esetben a német megszállásra három évvel korábban kerül sor. Egyetértek a korabeli külügyminisztériumi bennfentes kulcsszereplő, Ullein-Reviczky Antal véleményével, amelyet emlékirataiban ezzel kapcsolatban már kifejtett.³³

Szomorú egyébként, hogy a német-jugoszláv krízissel érkezett mérföldkőhöz az a jelenség, hogy a Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik és a vele kooperáló németbarát katonatisztek politikába való illetéktelen beavatkozása – döntéshozónak, sőt véleményformáló tényezőnek csapnak föl – fölhasználta Horthy Miklós kormányzónak azt a tulajdonságát, hogy a katonatisztek megjelenése általában bizalmat kelt benne. Amivel önmagában véve nem is volna gond, ám ezek a tisztok arcátlanul visszaéltek vele, a miniszterelnöknek pedig komoly fejfájást okoztak. Azt viszont szeretném itt leszögezni, hogy a Kormányzó nemcsak feltétlenül bízott Telekiben, hanem több évtizedes személyes barátság is fűzte hozzá.³⁴ És ahogy majd történetünkben látni fogjuk, a miniszterelnöknek még a legdrámaibb órákban is volt annyi tekintélye és súlya, hogy Werth Henrikék nyilvánvaló túlzásainak megálljt parancsoljon.³⁵

Katonapolitikai fejlemények, a magyar Honvédség s a német–jugoszláv krízis

A belgrádi katonai puccs után a Führer magához kérette Sztójay Döme berlini magyar követet, és félreérthetetlenül tudomására hozta, hogy most Magyarországnak kiváló esélye adatik, hogy a Trianonban elveszített Délvidéket visszacserezze, továbbá azt is, hogy a Jugoszlávia elleni német hadműveletekben az országot a Wehrmacht felvonulási területként kívánja használni, és számít a Magyar Honvédség közreműködésére is.³⁶ Hitler cinizmusára jellemző, hogy lesz, ami lesz alapon föltett még egy erős bábut a táblára, hogy ha szükséges, a magyarokat sakkban tartsa. Ez pedig az ún. Prinz Eugen Gau problematikája volt. A lényege ennek az elképzelésnek az volt, hogy az egykori történelmi Magyarország déli részén – a helyi jelentős számú sváb kisebbségre alapozva – egy új német ütközőállamot hozzon létre, amely még Baranya és Tolna vármegyéket is magában foglalná. Különbféle németországi szervezetek még föl is biztatták a főleg jugoszláv területen élő sváb kisebbséget, amely készen is állt rá, hogy

33 Uo.

34 Czettler 1997, 22.

35 Nyári 2015, 56–58.

36 Wilhelmstrasse 1968, 372., 373. iratok, DIMK, V. kötet 1982, 652., 655. iratok.

adott esetben átvegye a helyi hatalmat.³⁷ Ez a terv találkozott gróf Teleki Pál egyik legnagyobb félelmével, mármint hogy a hitleri Harmadik Birodalom bekeríti Magyarországot.³⁸

A másik kulcsfontosságú fejlemény ezekben a drámai napokban, hogy miután Horthy Miklós kormányzó jelezte Hitlernek, hogy a magyar területi igények továbbra is fennállnak a délszláv állammal szemben, és nem zárkózott el az elől sem, hogy meghatározott feltételek teljesülése esetén kész részt venni az akcióban,³⁹ a Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik és munkatársai rekordgyorsasággal megegyeztek a Wehrmacht katonai köreivel a magyar katonai részvétel részleteit illetően.⁴⁰ Ennek értelmében pedig 1941. március 30-án Bécsből Budapestre érkezett Friedrich von Paulus német tábornok és stábja, akikkel végső formába öntötték a katonai kérdéseket.⁴¹ A németek 5 magyar hadtestet kértek, amiből Werth Henrik hármat azonnal fel is ajánlott.⁴² Tóth Sándor kutatásai mutatták ki, hogy az akcióban részt vevő magyar alakulatok hadi potenciálja nagyon sok kívánnivalót hagyott maga után, és a Magyar Honvédség különleges szerencséje volt, hogy nem ütközött a Délvidéken számottevő katonai ellenállásba.⁴³ Ez azért is lehetett magyar szempontból üdvös, mert ha a Honvédség komolyabb fegyvertényeket visz végbe, akkor a németek vérszemet kaptak volna, és a magyar alakulatokat másutt is bevetik a Balkánon. Tóth kutatási eredményeihez annyit mindenképpen hozzátennék, hogy a magyar Honvédség problémái semmiképpen sem voltak globálisak. Ezek a problémák részben abból adódtak, hogy túl gyorsan kellett bevetni őket, így arra sem volt idő, hogy a békebeli állományt megfelelően feltöltsék, másrészt a Dombrády által feltárt technikai és szervezési hiányosságok is főleg erre vezethetők vissza. Másrészt azt a szempontot is figyelembe kell vennünk, hogy a magyar Honvédség állománya maximálisan lelkesíthető volt az elsőrendű és népszerű nemzeti cél: a Délvidék visszafoglalása érdekében.

Gróf Teleki Pált erősen megriasztották a magyar–német katonai megegyezés gyors eredményei és Werth Henrik ténykedései.⁴⁴ Nyugtalanította az is, hogy a németbarát katonatisztek befolyásolják a Kormányzót.⁴⁵ Eljött tehát az ideje, hogy ellentámadást indítson, így 1941. április 1-jén összehívták a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsot, hogy döntsön a magyar teendőkről Jugoszláviát illetően.⁴⁶

37 Macartney 2006, 609–611.

38 Uo.

39 Macartney 200, 607–608.

40 Cornelius 2015, 162; Nyári 2015, 53–54; Haraszti 2007, 21. irat.

41 Czettler 1997, 287.

42 Macartney 2006, 613–614; Cornelius 2015, 162.

43 Dombrády–Tóth 1987, 180.

44 Macartney 2006, 614.

45 Nyári 2015, 56.

46 Nyári 2015, 57.

Ezen az összejövetelel Teleki majdnem teljes győzelmet aratott Werth Henrikék irányvonalával szemben. Hangsúlyozom, majdnem teljes győzelmet. Mert mit gondolt és mit akart a miniszterelnök? Nem akarta a Jugoszláviával megkötött örök barátsági szerződést megszegni, amelyre becsületszavát adta. Szívügye volt a nyugati hatalmakkal, főleg Nagy-Britanniával ápolt magyar kapcsolat, beleértve London jóindulatának megőrzését. Soha egyetlen percre sem akarta Magyarországot a Harmadik Birodalom járszalagjára vonni, és a Führert sohasem szolgálta ki. Szintén szívügye volt Trianon gyalázatának lemosása. Ezt két úton tudta elképzelni: 1. Békés módon megegyezik a revízióról az érintett szomszédos államokkal. 2. Önálló magyar katonai akció keretében szerez meg régi magyar területeket.

Reálpolitikusként látta, hogy ezen törekvései együtt és színtisztán nem valósíthatók meg. Tehát, ha az 1941-es német-jugoszláv krízist és benne Magyarország helyét vizsgáljuk, akkor azon a nevezetes 1941. április 1-jei napon a vágyait a realitásokkal zseniálisan ötvöző gróf Teleki Pál miniszterelnök majdnem teljes mértékben keresztülvitte az akaratát.

Megpróbálta a lehetetlent: hivatalosan is elfogadtatta, hogy amíg Jugoszlávia szét nem esik, azaz Horvátország ki nem kiáltja a függetlenségét, addig semmiféle akcióba nem kezd a magyar Honvédség. Diplomáciai úton értésére adta Nagy-Britanniának, hogy a kialakult helyzetben azt a luxust nem engedheti meg Magyarország, hogy ölbe tett kézzel nézze az eseményeket, és magára hagyja a közel 500 000 főt számláló délvidéki magyarságot. Keresztülvitte, hogy ne legyen teljes mozgósítás. Elfogadtatta, hogy a Magyar Honvédség a régi magyar területeken túl nem fog Jugoszlávia területén hadműveleteket folytatni. Maga mellé állította Horthy Miklós kormányzót, miniszterei és a döntéshozók többségét. Megtette mindezt azért, hogy Jugoszlávia példáján okulva ne vonja magára a Führer haragját, és elkerülje mind a német megszállást és a Prinz Eugen Gau esetleges felállítását is. Megtette azért is, hogy Nagy-Britannia jóindulatát megőrizze.⁴⁷

Gróf Teleki Pál mindent megtett, amit az adott helyzetben halandó ember megtehetett.

Gróf Teleki Pál halála. A nem létező rejtély

E fejezetben vitába kívánok szállni Nyári Gábor történésszel, aki a miniszterelnökről néhány éve megjelent és sok értékes gondolatban gazdag könyvében vitatta gróf Teleki Pál halálának mibenlétét, nevezetesen az öngyilkosság-gyilkosság roppant terméketlen dichotómiáját veti fel, amellyel véleményem szerint csak a legendaképzést erősíti, és egy olyan rejtélyt fogalmaz meg, amely nem

47 Nyári 2015, 58–59; Czettler 1997, 294–295; Macartney 2006, 616–618.

létezik.⁴⁸ Gróf Teleki Pál miniszterelnök minden kétséget kizáróan önkezeléssel vetett véget életének. Nem áll szándékomban kriminalisztikai részletekbe belebonyolódni, mert ez nem történelmi feladat. Főként motívumokkal kívánok foglalkozni a megtörtént események tükrében.

Az előző fejezetben fölvázoltak folytatásaként el kell mondani, hogy lépéseit Teleki abban a reményben tette meg, hogy Nagy-Britannia meg fogja érteni Magyarország szorult helyzetét, miközben a Führert sem állt szándékában kiszolgálni.⁴⁹ Ekkor már egyértelmű volt, hogy a Wehrmacht haderői átvonulnak az országon.⁵⁰

Április 2-án került vérrög az agyába, mely depresszióját fokozta.⁵¹ Már korábban kiderült, hogy szeretett felesége gyógyíthatatlan beteg.⁵² Közismert tény az is, hogy az öngyilkos, mielőtt elkövetné tettét, valamilyen akart vagy akaratlan jelzést mindig küld. Ezen a napon Teleki megkérte hűséges munkatársát, Rónai Andrást, hogy sürgősen küldjön neki térképeket. Rónai szabadkozott, hogy ez ilyen gyorsan nem fog menni, néhány napba bele fog telni a dolog. „Az már késő...” – mondta neki a miniszterelnök.⁵³ Íme, a jelzés.

Visszatérve az utolsó naphoz, az már bebizonyosodott, hogy Teleki e nap nagy részében nyugodtnak mutatkozott.⁵⁴ E nyugodtságnak az lehetett az oka, hogy tetőtől talpig úriember léte tépelődéseit, lelkének viharait nem erőltette rá másokra. Továbbá tervezett cselekedetét illetően nem akart gyanút kelteni, nehogy valami módon megakadályozzák benne. Ezt erősíti, hogy tettét egy kora hajnali órára időzítette.⁵⁵

A miniszterelnököt ezen az utolsó napon két dolog foglalkoztathatta erősen. Az egyik Nagy-Britannia reakciója, a másik a délvidéki magyar és sváb kisebbség sorsa, és ezzel szoros összefüggésben a legnagyobb félelme, a Prinz Eugen Gau kérdése és az esetleges nemzetiségi atrocitások a Délvidéken. Öngyilkosságára két körülmény volt döntő hatással. Az egyik a híres-hírhedt Barcza-távirat, amelyben Nagy-Britannia – vulgárisan szólva – közönségesen megfenyegette Magyarországot és személy szerint a miniszterelnököt, dobálódzva a hadüzenet szóval és nem utolsósorban az USA és a Szovjetunió belépésével a háborúba, folytatva azzal, hogy hazánkat meg fogják bélyegezni a béketárgyalásokon.⁵⁶ Ezzel Teleki utolsó reményei hulltak porba, hiszen legnagyobb félelme igazolódott be.

48 Nyári 2015, 133–163.

49 Czettler 1997, 305–306; Nyári 2015, 165.

50 Macartney 2006, 618–619.

51 Czettler 1997, 303.

52 Cornelius 2015, 163.

53 Czettler 1997, 285.

54 Cornelius 2015, 163; Nyári 2015, 136.

55 Czettler 1997, 303.

56 DIMK, V. kötet, 1982, 681. irat.

De hogy állunk a másik félelmével a Prinz Eugen Gauval? A szakirodalomban egyetértés van abban, hogy április 2-án, délután Teleki kapott egy telefonhívást, de hogy ki hívta a miniszterelnököt, a tekintetben valószínűleg sosem lesz bizonyosság.⁵⁷ Teleki a hívás után nem sokkal felkiáltott, és úgy lecsapta a kagylót, hogy az összetört.⁵⁸ Úriemberként azzal mentette ki magát a kérdések elől, hogy csak egy cserkész társa hívta rossz hírrel.⁵⁹ Elképzelhető, hogy a telefonáló délvidéki hírekkel szolgált a miniszterelnöknek. Ez a két momentum adhatta az utolsó lökést tettének.

Ha pedig valakinek még mindig akadna kétsége az öngyilkosság tekintetében, egy apró, de jelentőségteljes, ugyanakkor bizonyított tényt hagytam a végére, amelyet Nyári a könyvében elhallgat. Amikor Teleki holttestét szobájában megtalálták, az asztalán ott feküdt gróf Széchenyi István Naplója és gróf Teleki László miniatűr szobra.⁶⁰

Összegzés

Dolgozatomban egy régi témát újragondolva tettem szerény, de talán nem haszontalan kísérletet gróf Teleki Pál miniszterelnök és a Jugoszlávia összeomlásához vezető út felvázolására a német-jugoszláv krízis összefoglaló bemutatásán keresztül, különös hangsúllyal a katonai és hadtörténeti vetületekre, illetve az ezzel kapcsolatos döntésekre. Magyar nézőpontból, magyar történetíróként.

Bízom benne, hogy azt is sikerült világossá tennem, hogy a magyar miniszterelnök önkéntes halálában a katonai helyzet és a katonai tényezők döntő szerepet játszottak.

Ami gróf Teleki Pál utolsó napját illeti, nem vállalkoztam annak teljes felvázolására, hanem arra koncentráltam, hogy a szakirodalom lényegi, illetve eleddig kevesebb hangsúlyt kapott részleteit mutassam meg.

Cáfolni kívántam Nyári Gábor fölösleges és terméketlen kérdésfelvetését a miniszterelnök halálával kapcsolatban, és bizonyítani, hogy Teleki minden kétséget kizárólag önkezével vetett véget életének.

Zárásul pedig azt gondolom, bár ezt a mai kor – a tiszteletre méltó kivételeket leszámítva – felejteni és tagadni szeretné, hogy mégis örök evidencia marad mind a magyar, mind az egyetemes történelem szereplői, de végső soron minden embert illetően, amire gróf Teleki Pál miniszterelnökünk a kiváló példa: a becsület az életnél is drágább!⁶¹

57 Macartney 2006, 620.

58 Uo.

59 Uo.

60 Macartney 2006, 621; Czettler 1997, 303.

61 Ullein-Reviczky 1993, 87.

FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

- Czettler 1997 = Czettler Antal: *Teleki Pál és a magyar külpolitika, 1939–1941*. Budapest, 1997.
- Cornelius 2015 = Cornelius Deborah S.: *Kutyaszorítóban*. Magyarország és a II. világháború. Budapest, 2015.
- DIMK, V. kötet, 1982 = *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához*, V. kötet. Szerk. Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula. Budapest, 1982.
- Dombrády-Tóth 1987 = Dombrády Loránd - Tóth Sándor: *A magyar királyi honvédség, 1919–1945*. Budapest, 1987.
- Erdős 2017 = 1941. június. Magyarország hadba lépése a Szovjetunió ellen. *Hitel*, XXX. 2017/6, 76–94.
- Evans 2013 = Evans Richard J.: *A Harmadik Birodalom háborúban*. Hogyan taszították a nácik katasztrófába Németországot. Budapest, 2013.
- Haraszti 2007 = *Vallomások a holtak házából*. Szerk. Haraszti György. Budapest, 2007.
- Kershaw 2004 = Kershaw Ian: *Hitler, 1936–1945*. Budapest, 2004, Nemezis.
- Macartney 2006 = Macartney C. A.: *Október tizenötödike*. A modern Magyarország története, 1929–1945. I. kötet. Budapest, 2006.
- Nyári 2015 = Nyári Gábor: *A Sándor-palotától a ravatalig*. Teleki Pál második miniszterelnöksége, 1939–1941. Budapest, 2015.
- Shirer 1995 = Shirer William L.: *A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása*. A náci Németország története. Budapest, 1995.
- Ullein-Reviczky 1993 = Ullein-Reviczky Antal: *Német háború – orosz béke*. Budapest, 1993.
- Wilhelmstrasse 1968 = *A Wilhelmstrasse és Magyarország*. Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944. Szerk. Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula. Budapest, 1968.

